

Kazarján Erzsébet

A szakképzés gyakorlati aspektusai

A magyarországi közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény alapján az iskolai nevelés-oktatás szakaszai a következők: az alapfokú és a középfokú nevelés-oktatás általános műveltséget megalapozó szakasza és a középfokú nevelés-oktatás két szakasza. Általános képzés folyik az általános iskola 8 évfolyamában és a szakiskola 9–10. évfolyamában, illetve a középiskola 9–12/13. évfolyamán. Ezek a képzési programok nem adnak a munkaerő-piaci belépésre feljogosító szakképzést, tanulóikat a magasabb szinten történő továbbtanulásra, illetve a szakképzésbe történő belépésre készítik fel.

A középfokú és felsőfokú szakképzésnek a közoktatási és a felsőoktatási törvények mellett az 1993. évi, többször módosított LXXVI. szakképzési törvény képezi a jogi alapját.

1998 óta, a közoktatási törvény 1996-os módosításának megfelelően, a szakképesítést adó képzést leghamarabb 16 éves korban kezdheti meg a tanuló. Szakmai alapozó oktatás és szakmai orientáció azonban már korábban, a szakképző iskolák általánosan képző évfolyamain is folytatható. Ilyen alapozó programok:

- a szakiskolában a pályaorientáció és gyakorlati képzés a 9., illetve szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás a választott szakmacsoportban a 10. évfolyamon a kötelező órák legfeljebb 40%-ában. Ezeknek a tantárgyaknak a bevezetése 2006 óta kötelező;
- a szakközépiskolában a szakmai orientáció a 9. valamint szakmacsoportos alapozó oktatás esetében a 11. évfolyamtól kezdve. Ezeknek a tanulmányoknak a folytatása során a megszerzett szakmai kompetenciákat elismerhetik a szakképző évfolyamokon, ami lecsökkentheti a képzés idejét.
- 2010. szeptember elsejétől lehetőség nyílik az ún. előrehozott szakképzés indítására. „Az előrehozott szakképzésben a képzési idő 3 év, amelyből egy tanév óraszám (kb. 1000 óra) az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeire épül, a szakképzés gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemek átadására fordítható.”

Az alapozó programok célja a munka világának bemutatása és a résztvevők felkészítése a szakképző évfolyamokra.

A „szakképzés” mint gyűjtőfogalom, sok különböző típusú oktatási és képzési lehetőséget foglal magába, melyek közös célja, hogy a résztvevőket egy

bizonyos foglalkozásban vagy a szakmák egy csoportjában történő elhelyezkedéshez szükséges gyakorlati készségek, ismeretek és tudás megszerzésére, fejlesztésére vagy frissítésére készítsek fel.

A szakképző iskolák két alaptípusa a szakiskola és a szakközépiskola, mindkettő a közoktatási rendszer része. A tanulók az általános iskola elvégzése után kerülnek ezekbe az iskolákba, ahol általános műveltségi ismereteket és szakmai alapot kapnak, majd ezt követi a felsőbb évfolyamokon a szakma tanítása. A szakiskolákban 2, illetve 3 éves a szakmai képzés.

A szakközépiskolákban az elvégzett 4 évet érettségi vizsga zárja, majd ezt követően nyújt lehetőséget az intézmény OKJ-s képzés megszerzésére.

A felsőfokú szakképzést a főiskolák és az egyetemek az érettségizett fiatalok számára teszik lehetővé.

A szakmai képzések típusai:

- a szakképzést megalapozó szakmai alapozó, előkészítő oktatás;
- az állam által elismert szakképesítés megszerzésére irányuló programok;
- a munkakör betöltéséhez, foglalkozás, tevékenység gyakorlásához szükséges képzés megszerzésére irányuló programok;
- felsőfokú szakképesítés megszerzésére irányuló programok;
- a szakmai tevékenység magasabb szintű gyakorlásához, a mestervizsgálathoz szükséges ismeretek elsajátítására vonatkozó képzések;
- a hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok számára szervezett képzések;
- a megváltozott munkaképességűeket érintő rehabilitációs képzések;
- az elhelyezkedést, a vállalkozást segítő képzések.

Az iskolai nappali rendszerű képzések ingyenesek, amennyiben az első szakképzettség megszerzésére irányulnak, kivéve az enyhe értelmi fogyatékos tanulókat, akik esetében az állam a második szakképesítés megszerzését is finanszírozza.

A szakképzési törvény meghatározása alapján a szakmai elméleti képzés a szakképző iskolában történik. A tanulók gyakorlati ismereteiket a szakképző iskolában vagy más jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságnál / egyéni vállalkozónál fenntartott gyakorlólhelyen sajátítják el, ahol „*a gyakorlati követelményekre való felkészítés jogszabályban előírt feltételei biztosítottak*”. A gyakorlati képzés szervezésében, a gyakorlati képzés szervezőjével kötött megállapodás alapján, egy Térségi Integrált Szakképző Központ (TISZK) részét alkotó központi képzőhely is részt vehet.

A szakképzési törvény és a terület módszertani irányítói arra ösztönzik a szakiskolákat, hogy biztosítsák diákjaik számára a gyakorlati képzés első szakaszában a tanműhelyi oktatást. A tanműhelyben történő gyakorlati oktatás azért fontos, mert itt pedagógusok foglalkoznak a diákokkal, s a szakmai ismeretek mellett nagy szerepet kaphat a nevelés is, ami ebben az életkorban nélkülözhetetlen. A gazdasági szervezetenél történő szakmai gyakorlat esetében a gyakorlatvezetők csak ritkán rendelkeznek pedagógiai, didaktikai ismeretekkel, ezért gyakran nem tudják átadni tapasztalataikat a tanulóknak.

A diákok számára jó szakmai gyakorlóléhelyek biztosítása nem mindig könnyű feladat, pedig ez rendkívül fontos, hiszen a gyakorlati képzés színvonala, s ebből következően a diák jövőbeli felkészültsége nagyon eltérő lehet attól függően, hogy a fogadó cég mennyire érintett a tanulók képzésében.

- Van olyan vállalat, ahol külön programot dolgoznak ki a gyakornokok számára, de előfordul az is, hogy a tanulók nem kapnak komolyabb feladatot, amivel begyakorolhatnák a legfontosabb munkafolyamatokat.
- Egyes iskolák minden formális megállapodást mellőzve küldik ki a gyakorlóléhelyre diákjaikat.
- Gyakran előfordul, hogy a diák keres magának gyakorlóléhelyet ismeretési alapon, ez az iskolák számára a legkényelmesebb megoldás.
- Az elméleti oktatók személyes kapcsolatai is nagy segítséget jelenthetnek a jó gyakorlóléhelyek megtalálásában.
- A diákok végezhetik szakmai gyakorlatukat tanulószerveződés keretében, vagy olyan formában is, amikor az iskola és a gazdálkodóegység együttműködési megállapodást köt. Az együttműködési megállapodást a szakképző iskola fenntartójának kell jóváhagynia. A szakképzési törvény a tanulószerveződésen alapuló gyakorlati képzést részesíti előnyben.

A szakképzés gyakorlati részét a szakképző iskola többnyire vállalatok bevonásával bonyolítja le, a tanulók szakmai gyakorlatuk egy részét gazdasági egységben töltik. Foglalkoztatásukat tanulószerveződésben rögzítik. Tanulószerveződést a szakiskolák, a szakközépiskolák és a felsőfokú szakképzésben résztvevő iskolák egyaránt köthetnek.

A tanulószerveződés alapján folyó képzésnek vannak fontos sajátosságai, ilyenek pl. a szerződéses kapcsolat és a tanulóknak járó juttatások. Jelenleg az oktatáspolitikai a gyakorlati képzésnek ezt a formáját részesíti előnyben, különösen az utolsó szakképző évfolyamon. 2007. január 1-től, amennyiben a gyakorlati képzési idő több mint ötven százalékában gazdálkodó szervezetenél folyik a képzés, az csak tanulószerveződéses formában történhet.

A szakképzésben részt vevő diákok különböző juttatásokban részesülnek. A tanulószereződéses képzések résztvevői a gyakorlati képzés ideje alatt az első szakképzési évfolyam első félévében a kötelező minimálbér 20%-ának megfelelő összeget kapnak, amit hiányszakmában folyó képzés esetén további 20%-os juttatás egészít ki. Ezt a kifizetendő pénzt minden további félévben emelni kell, a tanuló teljesítménye és szorgalma alapján a képzés szervezője által meghatározott mértékben.

A tanulók életkorát, a felvételi követelményeket, tanterveket, tanítási módszereket vagy az értékelési folyamatokat tekintve nincs különbség a tanulószereződéses és az iskolai tanműhelyben folytatott képzés között, mert a munkát mindenhol a szakképző iskola szakmai programja határozza meg egységesen, az adott szakképesítés szakmai és vizsgakövetelményeivel és központi programjaival összhangban. A tanulók a szakiskolában legkorábban 16, a szakközépiskolában legkorábban 18 évesen köthetnek tanulószereződést, a gyakorlóléhelyet biztosító gazdálkodó szervezettel. A felvételi követelmények az adott szakképesítésre egységesen előírt előképzettség, a szakmai alkalmassági és egészségügyi alkalmassági vizsgák pozitív eredménye.

2009-ben hirdette meg a TÁMOP 2.2.1. program egyik induló alprojektjében (*Munkahelyi gyakorlati képzés ösztönzése alprojekt*) a hosszú távú innovatív tartalmú tanulószereződéses képzés elősegítését és a gyakorlati képzést nyújtó gazdálkodó szervezetek számának növelését. Az alprojekt keretében olyan innovatív pedagógiai módszereket, tananyagokat és eszközöket fejlesztettek ki, amelyek:

- elősegítik a tanulók munkahelyi beilleszkedését;
- továbbfejlesztik a munkahelyi képzést végzők pedagógiai-didaktikai kompetenciáit.

A tanulószereződéssel foglalkoztatott diákokkal általában elégedettebbek a munkahelyek, mint az együttműködési megállapodással szakmai gyakorlatukat végzőkkel. Jobb ugyanis a munkához való hozzáállásuk, szorgalmasabbak, jobban kötődnek a munkához és a gyakorlóléhelyhez. Közöttük a vándorlás is ritkább, nem úgy, mint az együttműködési megállapodással kiküldött diákok esetében, akik egy tanévben sokszor 3–4 gyakorlóléhelyen is megfordulnak. A cégek sokszor panaszkodnak, hogy ha komolyabb fegyelmet, munkát követelnek a gyerektől, számon kérik a hiányzását vagy a késést, máris elmegy másik helyre. Az iskolák jelzései alapján, valamint a gyakorlati ellenőrzések megállapításai során az derül ki, hogy novembertől esetenként követhetetlen a helyzet, aminek hátterében gyakran az iskola és a cégek között akadozó kommunikáció áll.

A közép fokú szakképző intézményekben a gyakorlati munkát a kamarák ellenőrzik, ez az illetékes területi kamara feladata a gyakorlati képzés felügyelete.

A kamara a felelőse annak az akkreditációs folyamatnak a lebonyolításáért is, amely során tanúsítványt adhat a gyakorlati képzést folytató gazdálkodó szervezetek részére a képzéssel kapcsolatos kiadásaiak egy részének visszaigényléséhez. 2006 óta a kamarák hatáskörébe tartozik az iskolai tanműhelyekben folytatott gyakorlati képzés ellenőrzése is azoknak a szakképesítéseknek az esetében, amelyeknek szakmai és vizsgakövetelményeit a kamara dolgozta ki.

A felsőoktatási intézmények által folytatott képzés ellenőrzése a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság feladata, amely minden intézmény esetében legalább 8 évente ellenőrzi az előírt feltételek és az intézmények által készített minőségfejlesztési terv teljesítését.

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény értelmében Magyarországon a 16. életév a legkorábbi időpont, amikor a tanuló bekapcsolódhat a szakképzésbe, ezt megelőzően csak a szakképzés előkészítése történhet. Ez alól a szabály alól csak a művészeti szakmai vizsgára felkészítő szakképző iskolák jelentenek kivételt. Ezekben a szakképzés az általános műveltséget megalapozó oktatással párhuzamosan is folyhat. Bár a szakképzés ezekben az iskolákban megkezdődhet már az ötödik évfolyamon, vagyis 10 éves kortól, a szakképesítés a művészeti szakiskolákban csak a 10. évfolyamon, művészeti szakközépiskolákban pedig az érettségi vizsga letételét követően szerezhető meg.

A speciális és készségfejlesztő speciális szakiskolák – fogyatékoság vagy pszichés fejlődési zavarok miatt – sajátos nevelési igényű tanulókat képeznek. Céljuk 14–23 éves tanulóik felkészítése az OKJ-ban szereplő szakmák valamelyikének szakképesítést adó szakmai vizsgájára, és a munkába álláshoz és önálló életkezdéshez szükséges készségeik fejlesztése. Az ezekben a programokban való részvétel feltétele az általános iskolai bizonyítvány.

A felsőfokú szakképzés 1998-ban került bevezetésre Magyarországon. Feladata a következő: a munkaerőpiac igényeinek változásaira rugalmasan, gyorsan reagálva nyújtson használható szakismereteket a képzésben résztvevő diákoknak. Magas szintű munkára készíti fel a hallgatókat, de lehetőséget biztosít arra is, hogy a felsőoktatásban tanuljanak tovább, amennyiben ezt az utat választják, a szakképzés során megszerzett kreditpontjaik egy részét a továbbtanuláskor hasznosíthatják.

A felsőfokú szakképzést csak főiskolák és egyetemek indíthatják, de a képzés középiskola keretein belül is történhet, az intézmények közti megállapodás alapján, és így a résztvevők jogállása és az irányítási, finanszírozási és statisztikai rendszerek a képző típusától függően változnak. A tevékenységet a szakképzésről szóló, 1993. évi LXXVI. törvény szabályozza, a képzés más aspektusairól a 2005. évi CXXXIX. felsőoktatási törvény rendelkezik. A felsőfokú szakképzési programok nappali és részidős képzési formákban is végezhető. A tanulás minimális időtartama 4 félév, és ugyanennyi vagy több az alternatív képzési formákban.

A tanulmányok megkezdésének alapfeltétele az érettségi bizonyítvány, ezen kívül az adott OKJ-s szakképesítés szakmai és vizsgakövetelményei meghatározhatnak további (pl. egészségügyi, szakmai alkalmassági) feltételeket is. Amennyiben a képzés hallgatói jogviszonyban folyik, a felsőoktatási intézménybe történő felvétel az általános – a kormány által rendeletben meghatározott – felvételi szabályok szerint történik, a kétszintű érettségi vizsga és a középiskolai tanulmányi eredmények alapján működő pontrendszer alapján.

Ha a képzés szakközépiskolában, tanulói jogviszonyban folyik, a felvétel feltételeit a szakközépiskola határozza meg, a fenntartó által meghatározott keretek között. Az előzetes, megegyező tartalmú szakképzésben folytatott tanulmányok a képzés során 30–60 kredit értékben beszámíthatók.

A képzési terveket a felsőoktatási intézmények dolgozzák ki az OKJ-ban leírtakkal összhangban. Meghatározzák a képzési időt, a szakmai elméleti és gyakorlati munka arányait, az elsajátítandó kompetenciákat és a záróvizsga követelményeit. A képzési programok modulokból épülnek fel.

A gyakorlati képzés a felsőfokú szakképzésben történhet az iskolai tanműhelyben vagy gazdálkodó szervezetnél is. Hallgatói szerződések megkötésére azonban csak akkor van lehetőség, ha a gyakorlati képzést a képzési idő legalább 25 százalékában összefüggően szervezik.

A képzés során a hallgatók értékelése attól függően, hogy szakközépiskolában folyik-e vagy a felsőoktatási intézményben, az iskolatípusnak megfelelő értékelési formák szerint történik. A szakmai vizsga letételével megszerezhető felsőfokú szakképesítések nem adnak felsőfokú végzettséget, de feljogosítanak meghatározott munkakörök betöltésére a munkaerőpiacon. Az OKJ által jelenleg kínált felsőfokú szakképesítések száma közel 100, és folyamatosan emelkedik.

A felsőoktatás új szabályozása sok olyan intézkedést tartalmaz, amelyek elősegítik a képzés gyakorlatorientáltságát és a különféle kompetenciák fejlesztését: ilyenek többek között a több képzési területen is megnövelt gyakorlati idő, egyes képzéseken a féléves, egybefüggő szakmai gyakorlat követelménye, továbbá a képzési és kimeneti követelményekben meghatározott kompetenciák. A szakképzési törvény előírja, hogy a gyakorlati képzést a tanév szorgalmi idejében a szakmai elméleti képzéssel lehetőleg egy héten belüli váltakozással, a nyári szünet idején pedig folyamatosan kell megszervezni. A felsőfokú szakképzésben azonban jellemzően az iskolaév során egy hét elméleti képzés váltakozik egy hét gyakorlati képzéssel, mely folyhat az iskolai tanműhelyben, egy gazdálkodó szervezet által fenntartott tanműhelyben vagy a munkahelyen. Fontos a gyakorlati képzésben is a kompetenciaalapúság.

Az egyes szakmák elsajátításához szükséges kompetenciák meghatározzák a releváns ismereteket és készségeket.

A szakmai gyakorlat értékelését foglalkozási napló segítségével végzik a gyakorlatvezetők. Ebben leírják az előírt szakmai tevékenységeket, az elvégzésükre fordított időt és a diák munkájának elemzését. Ebben regisztrálják a hiányzásokat is. A tanulmányok közben szintvizsgán adnak számot a hallgatók tudásukról. A követelményrendszer alapján szervezett vizsgán elvégzendő komplex feladat célja az irányítás melletti munkavégzéshez szükséges kompetenciák és a megszerzett szakmai és technológiai készségek mérése.

A szakmai vizsgára bocsátás feltétele iskolai rendszerű szakképzés rendszerében az utolsó szakképző évfolyam eredményes elvégzése egyenértékű a modulzáró vizsga eredményes letételével.

A felsőfokú szakképzésben résztvevő hallgatóknak a Leonardo da Vinci-program keretén belül arra is lehetőségük nyílik, hogy külföldi tanulmányutakon vegyenek részt, amelyek során összehasonlíthatják az általuk megszerzett ismereteket az EU-országokban tanítottakkal. A program lehetőséget biztosít arra, hogy végzett szakemberként külföldi munkát vállaljanak a hallgatók.

A szakmai képzési program végén az OKJ-s szakképesítést egy független vizsgabizottság előtt letett állami szakmai vizsgán szerezheti meg a hallgató. A 2006-ban bevezetett új OKJ-ban szereplő képesítések esetében az egyes követelménymodulokhoz rendelt vizsgarészek vizsgafeladatokból és a hozzájuk tartozó írásbeli, interaktív, gyakorlati vagy szóbeli vizsgatevékenységekből állnak. Az új OKJ a szakmai vizsgán megengedi a részszerzés megszerzését is, melyeket a későbbiekben kiegészítve a hiányzó modulokkal, teljes szakképesítést szerezhető meg.

A szakképzett munkaerő rendkívül fontos a rohamosan fejlődő gazdaságban. A gazdaság szereplői az elmúlt években azt tapasztalták, hogy nem kapják meg a szakképzéstől a várt mennyiségű és minőségű munkaerőt, nem kapnak megfelelő támogatást a versenyképesség javításához. A képzés tartalma, technikai színvonala nem követi megfelelő ütemben a technológiai fejlődést, a szakiskolai tanulók létszáma, megoszlása és a tényleges munkaerőigény között jelentős feszültség keletkezik, az iskolarendszert elhagyók alkalmazhatósága, teljesítőképessége gyakran nem felel meg a munkaerő piaci elvárásoknak.

A napi híreket olvasva megállapítható, hogy a szakképzés a kormányváltást követően jelentős és gyors változás előtt áll. Hazánkban a német típusú duális szakképzési rendszer bevezetése várható. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara fogja a jövőben közel 140 szakma gondozását átvenni, s ezután az MKIK fogja kidolgozni a követelményrendszert, elvégzi az órarendek kidolgozását, a vizsgaelnökök kinevezését, a szintvizsgáztatást és a tanulmányi versenyek rendezését,

többek között az építőipari és az idegenforgalmi területeket érintő szakmákban, és meghatározza, hogy mennyi gyakorlati és mennyi közismereti óraszámban, milyen vizsgakövetelmények mentén képezzék a diákokat. Ezek a változások előreláthatólag a szakképzésben résztvevők kb. 80%-át érintenék, a 2011-es tanévtől kezdődően.

Egyszerűsítének a vizsgakövetelményeket, átdolgoznák az OKJ-t, szakmák szerint differenciált iskolai normatív finanszírozási rendszert vezetnének be. Kialakítanának egy új tanulói ösztöndíjrendszert és egy egyéves továbbfoglalkoztatási rendszert indítanának be. Megváltoztatnák a regionális fejlesztési és képzési bizottságokat.

A német szakképzésben egészen más az elmélet és a gyakorlat aránya, mint ami jelenleg Magyarországon érvényben van. Az elméleti képzés mindössze évi 60 napban történik (nálunk jelenleg több mint a duplája, 150 napot vesz igénybe). Ebben a rendszerben mindössze heti egy-másfél napot töltenek az iskolában a tanulók általános műveltségi órákat hallgatva, valamint a szakmára vonatkozó elméleti és gyakorlati ismereteket elsajátítva, a hét többi napján pedig üzemi gyakorlaton vannak, ahol gyakorlatorientált képzést kapnak, és gyakorlati jártasságra tesznek szert. A gyakorlatok tanulói szerződés keretében történnek. A hangsúly tehát erőteljesen a gyakorlat felé tolódik. A tervezet csökkenti a tanulmányi időt is, a 8 osztály elvégzése után a szakiskolai képzést 3 évben határoznák meg.

Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnöke a következőt nyilatkozta: *„A német és osztrák munkaerőpiac sikere abban rejlik, hogy nagyon erős a kis- és középvállalkozói réteg, mely a sikeres gyakorlati szakképzésre épül.”*

Az új kormány oktatáspolitikusai szerint a magyar szakképzési rendszer jelenleg túlzottan elméletorientált, a vállalkozásoknál folyó gyakorlati képzés háttérbe szorult, és a rendszerváltás óta a felére esett vissza a gyakorlati órák száma, ráadásul jelentősen csökkent a szakiskolákban tanulók száma is.

Ma Magyarországon a 20–25 éves korosztályból a szakképesítés nélküliek 75%-a munkanélküli, és gyakorlatilag a munkanélküliek többsége semmilyen szakképesítéssel nem rendelkezik.

A kormány egymillió munkahely létrehozásával kapcsolatos célja csak akkor teljesülhet, ha a szakképzést megreformálják, és az alacsony tudással, munkakultúrával rendelkezőket is bevonják a munkaerőpiacra.

Növelni kívánják a szakmunkásképzésben tanulók arányát, mivel jelenleg a középfokú oktatásban részt vevők mindössze 23%-a jár csak szakiskolába, és ezt az arányt 35 százalékra szeretnék emelni.

Az MKIK a kormánnyal és a Nemzetgazdasági Minisztériummal is aláír hamarosan egy-egy megállapodást, az utóbbi tartalmazza a részleteket a szakképzési feladatokról.

A fentiekből leszűrhető, hogy a szakképzés rendszere gyökeres változások előtt áll, az elkövetkező években várhatóan nagy átalakuláson megy keresztül. Ennek eredményét azonban majd csak évek múltán lehet elemezni, s összehasonlítani a jelenlegi oktatási rendszerrel.

Irodalom

- Liskó Ilona: *Interjú*. In: *Educatio*, 1996, 6. sz. 93–130. p.
- Liskó Ilona: *Szakképzés és lemorzsolódás*. In: *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Budapest, 2008, Miniszterelnöki Hivatal, 95–118. p.
- Benedek András: *Általános képzés és szakképzés – 2010*. In: *Szakképzési Szemle*, XX. évfolyam, 2004, 23–28. p. *Allgemeine und berufliche Bildung 2010 – Unterschiedliche Systeme, gemeinsame Ziele*.